

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 342.95

В. А. Стукаленко

кандидат юридичних наук, доцент
Одеський інститут фінансів Українського державного
університету фінансів та міжнародної торгівлі,
кафедра прикладної економіки
вул. 25-ї Чапаївської дивізії, 6, Одеса, 65070, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МАЖОРИТАРНОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

У статті висвітлено актуальні питання, пов'язані з поняттям «виборча система», мажоритарна виборча система та її різновидами. Проаналізовано практичні проблеми, які мають значний вплив на ефективність застосування мажоритарної виборчої системи. Акцентується увага на позитивних та негативних рисах мажоритарної системи абсолютної більшості, мажоритарної системи відносної більшості, мажоритарної системи кваліфікованої більшості.

Ключові слова: виборча система, виборчі округи, мажоритарна система абсолютної більшості, мажоритарна система відносної більшості, мажоритарна система кваліфікованої більшості.

Постановка проблеми. Формування державних органів, порядок організації і проведення виборів привертають пильну увагу з боку суспільства. Головна мета — забезпечення справжньої свободи волевиявлення виборців при проведенні виборів до органів публічної влади.

Досвід проведення президентських і парламентських виборчих кампаній визначив необхідність правового реформування української виборчої системи на всіх рівнях. Причин тому декілька: недосконалість сучасного українського виборчого законодавства; недоліки мажоритарної виборчої системи на президентських виборах; необхідність державного визнання соціальної цінності демократичного відтворення державної влади в рамках правової інституціоналізації адекватної виборчої системи; суперечливість національного виборчого законодавства. А ці всі фактори породжують недовіру до виборів. Стан сучасної виборчої системи в Україні впливає на політичну ситуацію і, як наслідок, на стабільність державної влади.

Тому вибір виду виборчої системи має ключове значення для розвитку нашого суспільства. Теорія та практика проведення виборів, описана у світовій літературі, визначає цілий ряд завдань, що ставляться перед

виборчою системою. По-перше, це забезпечення формування ефективної влади. Тобто вибори повинні бути результативними і мати наслідком формування ефективного та діючого парламенту чи місцевої ради, які самостійно можуть утворити уряд чи відповідний виконавчий орган. Це основне завдання, яке ставиться на перше місце в кожній країні. Друге завдання — це формування представницької і легітимної влади. І третє, що особливо важливо в наших складних сьогоднішніх умовах, це сприяння еволюції політичної системи. Цей вплив здійснюється в двох площинах. Перша площина — інституціоналізація політичної системи, тобто створення партій, укрупнення партій тощо. Друга площина — це проблема оновлення еліт. Виборча система повинна забезпечувати еволюційне оновлення політичної еліти, і не шляхом революції, а в результаті свого закономірного та поступового розвитку. Це у свою чергу дає можливість кожному робити політичну кар'єру за рахунок своїх здібностей, працьовитості та досягати успіху на основі дій, а не виборчих прожектів. І власне проблема невиконання передвиборних обіцянок політичними лідерами також пов'язана з неналежним виконанням поставлених перед виборчою системою завдань [1].

Виходячи з цих критеріїв, доцільно визначити пропозиції щодо оптимізації виборчої системи для парламентських та президентських виборів в Україні.

Дослідження проблем, пов'язаних із виборчими системами взагалі та мажоритарної зокрема, актуально не тільки в контексті здійснення ефективних правових реформ, а й головним чином у контексті створення більш демократичного суспільства з урахуванням реалій та можливостей сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Свій внесок у розробку теоретичних основ щодо виборчих систем зробили : А. С. Автономова, Л. Г. Алехічева. Ю. А. Веденєва, Ю. А. Дмитрієв, А. В. Зіновієв, А. В. Іванченко, В. Б. Ізраєлян, А. О. Мішин, А. Е. Постников та інші.

Постановка завдання. У даній статті пропонується дослідити зміст та різновиди мажоритарної виборчої системи на основі узагальнення теоретичних досліджень з зазначенням їх позитивних та негативних рис. Приділити увагу деяким проблемам, пов'язаним із застосуванням мажоритарної виборчої системи, ґрунтуючись на теоретичних дослідженнях й положеннях чинного законодавства.

Виклад основних положень. У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі немає єдиної точки зору про поняття «виборча система». Раніше багато вчених під виборчою системою розуміли сукупність фактичних суспільних відносин, що виникають у процесі організації та проведення виборів, а також здійснення взаємовідносин між виборцями і депутатами. Разом з тим ніхто не заперечував проти того, що виборча система є політико-правовим інститутом. Але в наведеному визначенні не згадується про норми права, що ставить під сумнів його науковість.

Сьогодні в науці можливо виокремити два основні метрологічні підходи щодо тлумачення поняття «виборча система».

Відносно першої точки зору — виборча система являє собою сукупність встановлених законом правил, принципів і критеріїв, за допомогою яких визначаються результати голосування. При такому підході найважливіший політико-правовий інститут зведений до техніко-процедурних норм та арифметики [2].

Відповідно до другої точки зору — поняття «виборча система» розглядається у вузькому та широкому розумінні слова. Прихильниками цієї позиції є: А. Е. Постніков, Л. Г. Алексичева, А. В. Зіновієв, А. В. Іванченко, А. О. Мішин та інші. Виборча система у вузькому значенні — це певний спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами залежно від результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб. У широкому значенні під виборчою системою розуміють систему суспільних відносин, які складаються з виборами органів публічної влади та визначають порядок їх формування [3]. Необхідно звернути увагу на те, що поняття «виборча система» не можна звести до врегульованого правом порядку обрання органів публічної влади, оскільки це суспільне явище охоплюється поняттям «виборчий процес». Виборчу систему також можна розуміти як сукупність норм, оскільки в такому разі її буде неможливо відмежувати від поняття «виборче право» [2].

У ряді досліджень під виборчою системою розуміють норми виборчого закону, що визначають результати виборчого процесу: виборчу формулу, структуру бюлетеня і організацію округів, що забезпечує переклад голосів виборчого корпусу на парламентські мандати, отримані партіями та кандидатами.

Залежно від порядку визначення результатів виборів виборчі системи прийнято поділяти на три різновиди: мажоритарну, пропорційну та змішану.

Мажоритарна система є найстарішою серед виборчих систем. Назва її походить від французького *majorite*, що означає «більшість». Мажоритарною вважається система визначення результатів виборів, завдяки якій депутатські мандати (один або кілька) від округу одержують тільки ті кандидати, які отримали встановлену законом більшість голосів, а усі інші кандидати вважаються необраними. У 83 країнах світу застосовується мажоритарна система, в тому числі у США, Франції, Великій Британії, Канаді, Індії та інших державах [2].

Мажоритарна система зазвичай ефективно застосовується при здійсненні виборів представницьких органів місцевого самоврядування, тому що справедливо відображає інтереси більшості виборців. Однак при організації виборів у законодавчий орган держави принцип справедливого відображення інтересів більшості виборців дещо споплюжується.

При застосуванні мажоритарної системи виборчі округи найчастіше бувають одномандатними. Рідше трапляється варіант багатомандатних округів. Виборче законодавство України передбачає утворення як одномандатних (для виборів депутатів сільських, селищних рад), так і багатомандатних — загальнодержавного (для виборів народних депутатів України) та багатомандатних для виборів депутатів міських, районних у містах,

районних, обласних рад, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим виборчих округів [3].

Доцільно звернути увагу, в першу чергу, на мажоритарну виборчу систему з багатомандатними округами. Впровадження такої виборчої системи матиме найбільший ефект в малих населених пунктах, в селах, селищах. Окремою перевагою цієї моделі є мінімізація міжособистісних конфліктів під час виборчої кампанії. Наприклад, в п'ятимандатному окрузі може висуватися 15–20 чи більше кандидатів, і п'ятеро із них, хто набирає найбільшу кількість голосів, стають депутатами відповідної місцевої ради. Така багатомандатність приводить до того, що люди не сприймають всіх своїх опонентів ворогами. Особливо в сільській місцевості це може відіграти значну роль у консолідації місцевих громад на виборах, а не в пересварюванні їх між собою, як то, на жаль, відбувається дуже часто при застосуванні одномандатних округів [1].

В одномандатних округах голосують, як правило, персоніфіковано, у багатомандатних — як за певних осіб, так і за партійними списками. Багатомандатні округи є в Японії, США, Росії, в Україні та ін.

Залежно від того, як визначається більшість голосів, необхідна для обрання кандидата, розрізняють: 1) мажоритарну систему абсолютної більшості; 2) мажоритарну систему відносної більшості; 3) мажоритарну систему кваліфікованої більшості.

Найпростішим різновидом мажоритарної системи є *мажоритарна система відносної більшості* або простої більшості, або «перший обирається на посаду».

Застосовується мажоритарна система відносної більшості в США, Великій Британії, Індії та ін. [2].

Обраним вважається кандидат, який отримав більше голосів, ніж кожен з інших кандидатів. У Великій Британії її називають «хто перший прийшов — того й обрали» [4, с. 108]. Така система виборів ефективно використовується при проведенні місцевих виборів. Мажоритарній системі відносної більшості притаманні як позитивні риси, так і негативні. До переваг зазначеної системи виборів можливо віднести: 1) *високу результативність* (так, обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців). У випадку однакової кількості набраних голосів двома або більше кандидатами, що буває дуже рідко, законодавством традиційно використовується процедура жеребкування; 2) *голосування відбувається в один тур*; 3) *не встановлюється обов'язковий мінімум* участі виборців у голосуванні; 4) при цій системі чим більше кандидатів балотується на одне місце, тим менше голосів потрібно для обрання; 5) зазначена виборча система проста у застосуванні [3].

До *недоліків мажоритарної системи відносної більшості* можливо віднести таке: а) *ця система надає можливості враховувати інтереси всіх виборців округу*. Оскільки ситуація, що відносна більшість виборців, ті, хто прийшов на вибори і проголосував, відображають думку меншості населення; б) *голоси виборців*, що голосували проти обраного кандидата, *пропадають*. Тобто втрачається велика кількість голосів, а як наслідок — по-

слаблення представництва в парламенті чи іншому виборному органі; в) ця система також фактично анулює середні і малі партії [5, с. 94]; г) вона сприяє неадекватному відображенню у складі представницького органу політичного спектра суспільства.

Цікавим є досвід Японії. Вибори в Японії проводяться на підставі мажоритарної системи відносної більшості за партійними списками. Японська процедура виборів виключно цивілізована. Ніхто не вправі висловлюватися проти суперників, потрібно підвищувати свій рейтинг, не знижуючи рейтинг інших. На телебаченні дається всього 3 хвилини, і купити додатковий час не можна нікому.

Іншим прикладом є ізраїльські вибори в Кнесет (однопалатний парламент). У ньому всього 120 депутатів. Обирається Кнесет терміном на два роки за мажоритарною системою відносної більшості. Активним і пасивним виборчим правом володіють всі громадяни Ізраїлю, які досягли 18 років. Не встановлений мінімальний бар'єр голосів. Є система виборів по одномандатних (квоти немає) округах і за партійними списками.

З числа депутатів Кнесету обирається голова, його заступник і секретар. Всі депутати мають працювати в одному з постійних комітетів. У фінансовий комітет, комітет з оборони і закордонних справ не допускаються депутати від політичних партій, якщо їх партія в парламенті представлена менш ніж 5 депутатами. Справа в тому, що це найважливіші ключові комітети, і вважається, що саме ці депутати не дуже підтримані народом, вони не можуть бути представлені у цих комітетах. Кнесет — один із найсильніших у світі парламентів.

Другим різновидом мажоритарної системи виборів є *мажоритарна система абсолютної більшості*. Для обрання кандидата, за цією системою, необхідно зібрати більше половини голосів виборців, тобто діє формула $50\% + 1$ голос [4, с. 107]. Похідна від цієї кількості голосів виборців може бути різною: 1) загальне число зареєстрованих виборців; 2) загальне число виборців, які брали участь у виборах (одержали виборчі бюлетені); 3) загальне число виборців, які брали участь у голосуванні [5, с. 95].

При застосуванні цієї системи, як правило, обов'язковий нижній поріг участі в голосуванні. Також іноді встановлюють мінімум кількості голосів виборців, набрання яких є теж умовою обрання кандидата. Як база для підрахунку голосів виступає, як правило, загальне число поданих голосів.

При системі абсолютної більшості чим більше у виборчому окрузі кандидатів, тим менше ймовірність, що хтось із них отримає абсолютну більшість голосів. Тому вибори за цією системою часто виявляються нерезультативними. Долається нерезультативність перебалотуванням кандидатів, що зібрали певну частку голосів, за рахунок другого туру виборів (повторного голосування) [4, с. 107].

Переважа зазначеної системи виборів — в її потенційному демократизмі: вона враховує інтереси більшості виборців, хоча голоси виборців, подані проти, знову ж втрачаються. *Недоліком* системи є її нерезультативність, тобто, як правило, передбачається повторне голосування або повторні ви-

бори. Але, як відомо, активність виборців у другому турі помітно знижується, законодавство часто не встановлює ніяких бар'єрів, що мають місце при першому турі голосування. Іншим способом, яким долається нерезультативність системи абсолютної більшості вже в першому турі виборів, є альтернативне голосування (преференційне, або абсолютне голосування), при якому виборці голосують за одного кандидата, але вказують при цьому порядок своїх переваг для інших. Якщо жоден з кандидатів не отримує абсолютної більшості при першому підрахунку, то той, що отримав найменшу кількість голосів, виключається зі списку, і підраховуються відповідні другі позиції в системі. Цю операцію повторюють доти, поки один кандидат не набере абсолютну кількість в результаті цих перетворень голосів. Така система запроваджена в Австралії при виборах Палати представників. За цією системою проводилися вибори народних депутатів СРСР. В Україні ще донедавна, в тому числі на парламентських і місцевих виборах, для підрахунку голосів на виборах застосовувалась мажоритарна система абсолютної більшості.

Третім різновидом мажоритарної системи є *мажоритарна система кваліфікованої більшості*. Вона передбачає, що обраним вважається кандидат (або список кандидатів), який отримав певну кваліфіковану більшість голосів виборців. Так, кандидату на пост президента Коста-Рікі необхідно набрати 40 % плюс один голос виборців [4, с. 109]. Кваліфікована більшість встановлюється законодавством і, як правило, перевищує більшість абсолютну. Ця система застосовується зовсім зрідка в практиці виборів. Основна причина цього полягає в її нерезультативності. До 1993 р. вона діяла в Італії при виборах Сенату, також застосовується в Чилі [6, с. 39].

Висновки. Підсумовуючи, варто зауважити, що при оптимізації виборчої системи для парламентських та місцевих виборів в Україні потрібно виходити не з інтересів пануючої в даний момент політичної сили, а із завдань, які ставляться перед виборчою системою. При цьому слід зважати, що оптимальна виборча система має забезпечити легітимне формування ефективної влади, подальшу інституціоналізацію політичної системи та еволюційне оновлення політичних еліт, що особливо важливо в сучасних умовах України.

Список літератури

1. Шляхи оптимізації виборчої системи для парламентських та місцевих виборів в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravo.org.ua/politicreformandconstitutionlaw/politicalpartieselections/940-optimization-of-the-electoral-system-for-parliamentary-and-local-elections-in-ukraine-ua.html>
2. Дмитриев Ю. А. Избирательное право / Ю. А. Дмитриев, В. Б. Израелян. [Серия: Образование]. — М.: Юстицинформ, 2008. — 312 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bankknigs.com/nauka_ucheba/159358-izbiratelnoe-pravo.html.
3. Виборча система України. Виборчий процес в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/konst/513-kravchenko/11517-3.html>.
4. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник [для вузов] / А. А. Мишин. — [изд-е 14-е, перераб. и доп.]. — М. : Юстицинформ, 2008. — 332 с.

5. Сизько И. А. Конституционное право зарубежных стран: учебно-практическое пособие / И. А. Сизько, Н. М. Чепурнова. — М. : МЭСИ, 2007. — 184 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: хрестоматия / [Авт. сост.: О. В. Ганин, В. В. Захаров]. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. — 192 с.

В. А. Стукаленко

Одесский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли,
кафедра прикладной экономики
ул. 25-й Чапаевской дивизии, 6, Одесса, 65070, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАЖОРИТАРНОЙ ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

В статье исследованы и проанализированы актуальные вопросы, связанные с понятиями «избирательная система», «мажоритарная избирательная система», которая является старейшей среди избирательных систем. Отмечено, что в зависимости от того, как определяется большинство голосов, необходимых для избрания кандидата, различают: мажоритарную систему абсолютного большинства; мажоритарную систему относительного большинства; мажоритарную систему квалифицированного большинства.

Освещены актуальные вопросы, связанные с практическими проблемами, которые влияют на эффективность применения мажоритарной избирательной системы. Акцентируется внимание на положительных и отрицательных чертах мажоритарной системы абсолютного большинства, мажоритарной системы относительного большинства, мажоритарной системы квалифицированного большинства. Теоретические положения дополняются практическими примерами.

В статье делается вывод, что при оптимизации избирательной системы парламентских и местных выборов в Украине нужно исходить не из интересов господствующей в данный момент политической силы, а из задач, которые ставятся перед избирательной системой.

Ключевые слова: избирательная система, избирательные округа, мажоритарная система абсолютного большинства, мажоритарная система относительного большинства, мажоритарная система квалифицированного большинства.

V. A. Stukalenko

Odessa Institute of Finance of the Ukrainian State
University of Finance and International Trade,
The Department of applied Economics
25th Chapayev Division str., 6, Odessa, 65070, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF THE MAJORITARIAN ELECTORAL SYSTEM

Summary

Article researched and analyzed issues related to the concept of «electoral system», the majoritarian electoral system, which is the oldest among electoral systems. It is noted that depending on how the majority of votes required for the election of the candidate, are distinguished: the majoritarian system of absolute majority; the majority system of relative majority; a majority system of qualified majority.

The urgent issues associated with the practical problems that affect the effectiveness of the majoritarian electoral system. The focus is on positive and negative traits of the majority system of absolute majority; the majority system of relative majority; majority system of qualified majority. Theoretical principles dopolnyayutsya practical examples.

In the article it is drawn the conclusion that by optimization of an electoral system of parliamentary and local elections in Ukraine it is necessary to proceed not from the interests of the political force dominating at present, but from tasks which are set for an electoral system.

Key words: electoral system, election districts, majority system of absolute majority, majority system of relative majority, majority system of qualified majority.